

között Alekszij pátriárka és az orosz egyház vezető főpapjainak békefelhívásait sokan politikai akcióknak tekintették.”

Ebben a vádban volt valami igazság, csak nagyon kevés megértés. És bizonyára csak az érthette és értheti ezt meg igazán, aki nem kívülről, nyugat-európai szemmel nézve, hanem belülről, benne élve, a saját bőrén tapasztalva követhette az események fordulatait ebben korban. Akár a keményebb sztálini-hruscsovi időkben, akár a viszonylag „puhább” brezsnyevi korban az egész egyház – és ez vezetőrre még inkább érvényes – hol kíméletlenül üldözött, hol fenyegetett, hol megtűrt „rúsz” volt – és maradt az államban.

Tűszoktól pedig nem szokás elvárni, hogy mindig és minden szempontból úgy beszéljenek vagy nyilatkozzanak, mint a szabad emberek.

***

A megjelenés alatt álló könyvből a Vlagyiszlav Cipin által írt *Az orosz ortodox egyház helyi zsinata 1917–1918* és *Az orosz ortodox egyház a polgárháború éveiben* című fejezeteket közöljük. Az eredeti kiadásokban szerepeltetett bibliográfia, illetve jegyzetapparátus a magyar kiadásból szerkesztői megfontolásból kimarad, így ezeket a jelen publikációban a fejezetek végén összevonva közöljük.

VLAGYISZLAV CIPIN

Az Orosz Ortodox Egyház története

Az Orosz Ortodox Egyház helyi zsinata 1917–1918

Az orosz ortodox egyház 1917–1918. évi helyi zsinata időben egybeesett az oroszországi forradalommal és az új államrend kialakulásával. A zsinatra meghívták a Szent Szinódust és a Zsinatelőkészítő Bizottság valamennyi tagját, az összes egyházmegye főpapjait, egyházmegyéenként két egyházi és három világi személyt, az Uszpenszkij székesegyház és a tábori papság főespereseit, a négy lavra helyettes apátjait, a Szoloveckij és a Valaami kolostor, a Szárovi és az Optyina remetecség előljáróit, a szerzetesek, az „egy hiten lévők”, a tábori papság képviselőit, a harcoló hadsereg katonáit, a teológiai akadémiákat, a tudományos akadémiát, az egyetemeket, az Államtanács és az Állami Duma képviselőit. A zsinat 564 résztvevője között 80 püspök, 129 pap, 10 diakónus, 26 kántor, 20 szerzetes (archimandriták, apátok és szerzetes papok) és 299 világi személy volt. A zsinati eseményeken képviseltették magukat más helyi ortodox egyházak is Nicodim püspök és Mihail archimandrita személyében a romániai, illetve a szerb egyház részéről.

Az, hogy a zsinaton a papság és a világiak egyaránt nagy számban voltak jelen, azzal függ össze, hogy a zsinat az ortodox orosz nép két évszázados reményeit és a zsinati elv újjászületését célzó törekvéseit váltotta valóra. De a zsinat alkotmánya az egyház sorsára nézve különleges felelősséggel ruházta fel a püspöki kart. A dogmatikai és kánonjogi jellegű kérdésekben, miután a zsinat megvizsgálta őket, a püspöki tanácskozásnak kellett döntenie.

A helyi zsinat a Kreml Uszpenszkij székesegyházában nyílt meg a templom ünnepének napján, augusztus 15-én (28-án). Az ünnepi liturgiát a kijevi metropolita, Vlagyimir mutatta be Venyiamin, pétervári és Platon, tbilisi metropolita koncelebrálásával.

A Hiszkeggy élénklése után a zsinat tagjai hódoltak a moszkvai szent főpapok ereklyéi előtt, és a Krcmlben őrzött ikonokkal kimentek a Vörös térre, ahova már körmenetekben özönlött az egész ortodox Moszkva. A téren hálaadó istentiszteletet tartottak.

A zsinat első ülése augusztus 16-án (29-én) volt a Megváltó Krisztus templomában a moszkvai metropolita, Tyihon által bemutatott liturgia után. Az egész nap a zsinatot köszöntő üdvözlésekkel telt el. A hivatalos ülések a zsinati események harmadik napján kezdődtek a moszkvai egyházmegye székhelyén. A zsinat első munkaiülését megnyitó Vlagyimir metropolita az alábbi intő szavakat intézte az egybegyűltekhez: „Valamennyien azt kívánjuk, hogy a zsinat sikeres legyen, és erre minden reményünk megvan. Itt, a zsinaton együtt van a hívő istenfélelem, a keresztény erény és az emelkedett tudás. De van valami, ami aggodalomra ad okot. Ez pedig a maradéktalan egyetértés hiánya. Ezért emlékeztetek az Apostol nagy jelentőségű, minden néphez, minden időkhöz szóló szavaira, amelyek az egyetértést sürgetik: »egymással egyetértésben legyetek.«”

[...]

A zsinat tiszteletbeli elnökévé a kijevi metropolitát (Szent) Vlagyimirt, elnökévé (Szent) Tyihon metropolitát választották. Megalakították a Zsinati Tanácsot, amelynek tagjai lettek a zsinat elnöke és helyettesei, Arszenyij (Sztadnyickij) novgorodi püspök, Antonyij (Hrapovickij) harkovi püspök, N. A. Ljubimov és G. I. Savelszkij főesperesek, E. N. Trubeckoj herceg és az Államtanács elnöke, M. V. Rodzjanko, akit 1918 februárjában A. D. Szamarin váltott fel. A zsinat titkára V. P. Sejn (utána Szergjij archimandrita) lett. A Zsinati Tanács tagjaivá választották Platon tbiliszi metropolitát, A. P. Rozsgyesztvenszkij protoicrejt és P. P. Kudrjavcev professzort is.

A pátriárka megválasztása és beiktatása után a legtöbb zsinati ülésen a metropolita rangra emelkedett Arszenyij novgorodi püspök elnökölt. A gyakran nyugtalanító zsinati események irányításának nehéz feladatát rendíthetetlen erővel, egyszerűségi bölcs rugalmasságot tanúsítva végezte.

A zsinat az Ideciglenes Kormány végnapjaiban nyílt meg, amely már sem az országnak, sem a felbomló hadseregnek nem volt ura. A katonák, a tiszteteket megölve, tömegesen menekültek a frontról, a zavargások és fosztogatások rettegésben tartották a békés lakosságot, ugyanakkor a császári csapatok kitarotán nyomultak előre Oroszország belsejébe. Augusztus 24-én (szeptember 6-án) a hadsereg és a flotta főesperésének tanácsára a zsinat azzal a felhívással fordult a katonákhoz, hogy térjenek jobb belátásra és folytassák harci feladatuk teljesítését. „A zsinat mélyszégyen fájdalommal szemléli – állt a felhívásban – a legnagyobb szörnyűséget, amely az utóbbi időben felütötte a fejét a közéletben és különösen a hadseregben, és amely már eddig is annyi szerencsétlenséget hozott a hazára és az egyházra. Az orosz ember szívében elhomályosult Krisztus fényes alakja, kezd kihunyini az igaz hit tüze, és megtört a Krisztus nevében vállalt lemondás és önfeláldozás vonzereje ... Áthatolhatatlan sötétség borult az orosz földre, és a nagy, hatalmas, szent Oroszország elindult a pusztulás útján. Könyörgünk nektek, akik családokat, akiket ellenség, árulók és eszközgökök vesznek körül, akik saját testvéreiteket gyilkolják, és erőszakot erőszakra halmozva, rabolva, fosztogatva foltot ejtettek a harcosok magasrendű, szent hivatásán, térjetez észre! Nézzetez a lelketek mélyére, a lelkiismeretetekbe, az orosz ember, a keresztény ember, az állampolgár lelkiismeretébe, talán az megmutatja nektek, mily messzire mentetez ezen a rettenetes, bűnös úton, és mennyi tátongó sebet ütöttez anyátok, a haza testén.”

A zsinat 22 munkacsoportot hozott létre, amelyek az ülésekre szánt előadásokat és határozattervezetezetez készítetez. A legfontosabb munkacsoportok a Szabályzattal, a legfelső egyházvezetéssel, az egyházmegyéek igazgatásával, a parókiák ellátásával, valamint az egyház és az állam jogi viszonyával foglalkoztetez. A munkacsoportok többségét főpapok vezeteztek.

1917. október 17-én a legfelső egyházvezetéssel foglalkozó munkacsoport elnöke, Mitrofan asztraháni püspök előadást tartott a plenáris ülésen, amellyel kezdetét vette a zsinat legfontosabb eseménye, a pátriárkátus visszaállítása. A Zsinatelökészítő Bizottságnak a leg-

felső egyházvezetősre vonatkozó terve nem tartalmazta az első főpapi méltóságot. A zsinat megnyitásokor a Bizottságnak csupán néhány tagja, főként szerzetesek voltak a pátriárkátus visszaállításának meggyőződéses támogatói. Ennek ellenére, amikor az illetékes munkacsoportban feltették az első püspökre vonatkozó kérdést, az intézményt sokan támogatták.

A pátriárkátus visszaállításának gondolata ülésről ülésre egyre több követőre talált. A 7. ülésen a munkacsoport elhatározta, hogy nem késlekedik ezzel a fontos kérdéssel, hanem javasolja a zsinatnak az első főpapi szék visszaállítását.

A javaslat indoklásában Mitrofan püspök emlékeztetett arra, hogy a pátriárkátus Oroszország kereszténnyé válása óta ismert intézmény, hiszen az orosz egyház, történelmének első századaiban, a konstantinápolyi pátriárka fennhatósága alá tartozott. Amikor I. Péter megszüntette a pátriárkátust, megszegte a szent kánonokat. Az orosz egyház vezető nélkül maradt. De a pátriárkátus gondolata „drága álomként” tovább élt az orosz emberek tudatában. „Az orosz történelm kritikus pillanataiban – mondta Mitrofan püspök –, amikor az egyház kormányzása veszélybe került, a pátriárkátus gondolata mindig különös erővel elevenedett fel. Az idő parancsolóan követeli a bátor önfeláldozást, a nép élő személyt kíván látni egyháza élén, aki összefogja az eleven népi erőket.” A 34. apostoli kánon és az antiochiai zsinat 9. kánonja azt parancsolja, hogy minden népnek legyen első püspöke.

A pátriárkátus visszaállításának kérdése a zsinat plenáris ülésén rendkívül heves vita tárgya volt. A pátriárkátus ellenzői, akik elcinte csupán céltudatosan és kitartóan érveltek, a vita végére olyan hangot ütöttek meg, amely veszélybe sodorta a majdnem teljes egyetértést.

A szinodális rendszer megtartásának hívei elsősorban azzal érveltek, hogy a pátriárkátus intézménye megbéníthatja a zsinati elv működését az egyház életében. Fcofan (Prokopovics) érsek szofizmáit ismételve, A. G. Csadajev herceg a „kollégium” előnyeiről beszélt, amely, ellentétben az egyszemélyi hatalommal, egyesíteni tudja magában a különböző lelki adományokat és tehetségeket. „A zsinati elv nem fér össze az egyeduralommal, az egyeduralom nem egyeztethető össze a zsinati elvvel” – hangsúlyozta B. V. Tyitlinov professzor annak a vitathatatlan történelmi ténynek ellenére, hogy a pátriárkátus megszüntetésével a helyi zsinatok összehívása is elmaradt. N. V. Cvetkov protoierej látszólag dogmatikai érvet hozott fel a pátriárkátus ellen: az – úgy mond – falat emel a hívő nép és Krisztus közé. V. G. Rubcov azzal érvelt a pátriárkátus ellen, hogy az nem liberális. „Nekiünk közeledniük kell Európa népeihez ... Nem fogunk visszatérni a despotizmushoz, nem fogjuk megismételni a XVII. századot, a XX. század pedig az egyetemes közösségi elv teljességét vallja, hogy a nép ne engedje át a jogait valamiféle vezérnek.” Itt jól látható, hogy az egyházi-kánoni logika helyére felültes politikai sablonok csúsztak.

A pátriárkátus híveinek felszólalásaiban, a kánoni elveken kívül, az egyik legnyomósabb érv magának az egyháznak a történelme volt. I. N. Sziperanszkij hozzászólása mély belső kapcsolatot tárt fel az első főpapi szék létezése és a Péter előtti Oroszország vallásos arculata között: „Amíg Szent Oroszországnak volt első főpásztora ..., addig ortodox egyházunk az állam lelkiismerete volt. Ha megfélemlkeztek Krisztus parancsairól, az egyház bátran felemelte szavát a pátriárka személyében, bárki is szegte meg a törvényt ... Moszkvában folyik a sztrelecekkel való leszámolás. Adrian, az utolsó orosz pátriárka, öregén, legyengülve ... veszi magának a bátorságot ..., »szomorúságát fejezi ki«, és közbenjár az elítéltekért.”

Sok felszólaló úgy beszélt a pátriárkátus megszüntetéséről mint az egyházat ért csapásról, de a legbölcsebben Ilarion (Troickij) archimandrita szólt: „Moszkvát Oroszország szívének hívják. De Moszkvában ugyan hol ver az orosz szív? A tőzsdén? A piacokon? A Kuznyeckij hídon? Ez a szív, természetesen, a Kremlben ver. De a Kremlben hol? A körzeti bíróságon? Vagy a laktanyákban? Nem ott, hanem az Uszpenszkij székesegyházban. Ott, jobb oldalon, az első oszlopnál kell vernie az orosz ortodox szívnek. A nyugati mintára berendezett péteri önkényuralom kétféjű sasmadara megtépázta az orosz ortodox szívet, a vétkes Péter szentségtörő keze száműzte az oroszok főpásztorát több évszázados székhelyéről, az Usz-

penszkij székesegyházból. Az orosz egyház helyi zsinata Istentől kapott hatalmánál fogva visszahelyezi a moszkvai pátriárkát törvényes, elidegeníthetetlen jogaiba.”

A pátriárkátus támogatói emlékeztettek az állam összeomlására, amelyet az ország az Idciglenes Kormány működése alatt átélt, és a nép vallásos tudatának gyászos állapotára. Matfej archimandrita szavai szerint „a legutóbbi események arról tanúskodnak, hogy nemcsak az értelmiség távolodott el Istentől, hanem az alsóbb néprétegek is ..., és nincs olyan erő, amely megállítaná ezt a folyamatot, nincs istenfélelem, nincs lelkiismeret, nincs első püspöke az orosz népnek ... Mindezen okok miatt haladéktalanul meg kell választanunk lelkiismeretünk letéteményesét, lelki vezetőnket, a pátriárka őszentségét, akinek nyomában Krisztust követjük.”

A zsinati vita során az első főpapi rang visszaállításának kérdését minden oldalról megvizsgálták, és a résztvevők úgy találták, hogy ez az intézkedés a kánon parancsa, az idők eleven szükséglete és a nép évszázados vágyainak megvalósítása.

Október 28-án (november 10-én) a vitát lezárták. A helyi zsinat szavazattöbbséggel történelmi határozatokat hozott: „1. Az Orosz Ortodox Egyházban a legfelső hatalmat – a törvényhozást, az igazgatást, a bíraskodást és az ellenőrzést – a helyi zsinat gyakorolja, amelyet meghatározott időközönként rendszeresen össze kell hívni a püspökök, papok és világi hívek részvételével. 2. A zsinat visszaállítja a pátriárkátus intézményét, az egyház vezetője a pátriárka. 3. A pátriárka a vele egyenlők között az első püspök. 4. A pátriárka az egyházi vezetési szerveivel együtt beszámolási kötelezettséggel tartozik a zsinatnak.”

A Zsinati Tanács, történelmi példákra támaszkodva, a következő javaslatot tette a pátriárkaválasztás módjára: az első fordulóban a zsinat tagjai felírják egy cédulára az általuk pátriárkának jelölt személy nevét. Ha a jelöltek valamelyike megszerzi a szavazatok abszolút többségét, megválasztottnak kell tekinteni. Ha a jelöltek egyike sem kapja meg a szavazatok több mint felét, újra kell szavazni. A második szavazásnál a cédulán három személyre kell javaslatot tenni. Azt, aki a legtöbb szavazatot nyeri, jelöltnek tekintik. A szavazási fordulókat addig folytatják, amíg három jelölt meg nem szerzi a szavazatok többségét. Ezután sorshúzással választják meg közülük a pátriárkát.

1917. október 30-án (november 12-én) megtörtént a szavazás. Antonyij harkovi érsek 101, Kirill (Szmirnov) tambovi érsek 27, Tyihon moszkvai metropolita 22, Arszenyij novgorodi érsek 14, Vlagyimir kijevi metropolita, Anasztaszij kisinyovi érsek és G. I. Savelszkij espercs 13–13, Szergij (Sztragorodszkij) vlagyimiri érsek 5, Iakov kazáni érsek, Ilarion (Troickij) archimandrita és a Szinódus volt állami főügyésze, A. D. Szamarin 3–3 szavazatot kapott. Rajtuk kívül még néhány személy kapott egy vagy két szavazatot.

A szavazás negyedik fordulója után a zsinat pátriárkajelöltekké választotta Antonyij harkovi érseket, Arszenyij novgorodi érseket és Tyihon moszkvai metropolitát – mint a nép mondta róla – „az orosz egyház legokosabb, lesgigorúbb és legjóságosabb főpapját ...”. Antonyij érsek, a rendkívül művelt és tehetséges egyházi író közismert személyiség volt a szinodális időszak utolsó két évtizedében. A pátriárkátus régi híve volt, a zsinaton sokan támogatták mint bátor és tapasztalt egyházi vezetőt.

A másik jelölt, Arszenyij érsek bölcs és nagy hatalmú főpap volt, aki sokéves egyházigazgatási és állami tapasztalattal rendelkezett (korábban az Államtanácsban is dolgozott), és Jevlogij metropolita tanúsága szerint „rettegésben tartotta az a gondolat, hogy pátriárkává választhatják, ezért csak azt kérte Istentől, hogy „távozzék el tőle ez a pohár”. Tyihon, a szent főpap viszont mindenben Isten akaratára bízta magát. Nem kívánt pátriárka lenni, de kész volt magára venni ezt a keresztet, ha az Úr jónak látja.

A választás november 5-én (18-án) volt a Megváltó Krisztus templomában. A szent liturgia és a könyörgő istentisztelet élénklése után Vlagyimir kijevi metropolita, később az egyház papvértanúja, kihozta az amvonra a szelencét és benne a sorshúzás kellékeit, megáldotta vele a népet, és levette róla a pecsétet. Az oltár mögül egy vak sztarcc lépett elő, a Zosimova-remeteség nagyfogadalmas szerzetes papja. Imádkozott, majd kihúzta a szelencéből

az egyik nevet és átadta a metropolitának. A szent főpap hangosan felolvasta: „Tyihon moszkvai metropolita – áxiosz”.

Az ezer torokból ujjongva felszálló „áxiosz” kiáltás megremegtette a zsúfolásig telt, hatalmas templomot. Az imádkozók szemében örömkönnnyek ültek. Az elbocsátás után az országszerte hatalmas basszushangjáról ismert Rozov, az Uszpenszkij székesegyház fődiakónusa intonálta az „Éljen soká...” köszöntést: „Urunknak, a moszkvai és kolomnai metropolitának, Tyihon őminenciájának, akit az Isten oltalmazta Moszkva város és egész Oroszország pátriárkájává választottak”.

Ezen a napon (Szent) Tyihon liturgiát mutatott be a Troickij templomban. Pátriárkává választásáról a zsinati küldöttségtől értesült, amelyet Vlagyimir, Venyiamin és Platon metropoliták vezettek. Az „Éljen soká...” élénklése után Tyihon metropolita az alábbiakat mondotta: „Köszönöm és elfogadom, és semmit sem szólok ellene, de emberi ésszel sok mindent felhozhatnék a mostani megválasztásom ellen. Pátriárkává választásom híre számomra az az irattekercs, amelyre ez volt írva: »siratóéneket, sóhaj meg jajszó«, és Ezékiel prófétának le kellett nyelnie ezt az irattekercset. Mennyi könnyet kell majd nekem is lenyelnem, és mennyi jajgatás vár rám az előttem álló szolgálatban, különösen ezekben a nehéz időkben! A zsidó nép régi vezetőjéhez, Mózeshez hasonlóan nekem is így kell szólnom az Úrhoz: »Miért tettél szolgáddal ilyen rosszat? Miért nem vagy jóindulattal hozzám, miért raktad rám ennek az egész népnek a gondját? Vajon bennem fogant-e meg ez az egész nép, és én szültem-e, hogy ezt mondod nekem: Ahogyan a dajka viszi a csecsemőt, úgy vidd az öledben. Nem tudom egyedül vinni ezt az egész népet, mert túl nehéz nekem (Számok 11,11–14).« Mostantól fogva rám nehezedik Oroszország valamennyi egyházának gondja, és minden nap meg kell halnom értük. Még az erősek között is kevesen vannak, akik örvidenének ennek! De legyen meg Isten akarata! Abból meríték erőt, hogy ezt a tisztséget nem én kerestem, akaratomon kívül, sőt, az emberek akaratától is függetlenül, Isten rendeléséből kaptam.”

A pátriárkát november 21-én (december 3-án) iktatták be Mária templomi bevezetésének az ünnepén a Kreml Uszpenszkij székesegyházában. Az ünnepi szertartás alkalmából elhozatták a Fegyvertárból Szent Pjotr főpap pásztorbotját, Germogen pátriárkának, az egyház papvértanújának reverendáját, valamint Nyikon pátriárka szerzetesi palástját, mitróját és szerzetesi süvegét.

November 29-én a zsinaton kihirdették a Szent Szinódus határozatainak kivonatát, amely metropolitai rangra emelte Antonyij harkovi, Arszenyij novgorodi, Agafangel jaroszlávli, Szergyj vlagyimiri és Iakov kazáni érsekeket.

A pátriárkátus visszaállításával az egyházvezetés egész rendszerének átalakítása nem ért véget. Az 1917. november 4-i rövid határozatot további dokumentumok fejtették ki: „A pátriárka őszentsége jogairól és kötelességeiről”, „A Szent Szinódusról és a Legfelső Egyháztanácsról”, „A legfelső egyházvezetés hatáskörébe tartozó ügyekről”. A zsinat a kánoni normáknak megfelelő jogokat biztosított a pátriárka számára: az orosz egyház életének felendítése, képviseltele az államhatalom előtt, kapcsolattartás az autokéfál egyházakkal, pásztorlevelek kibocsátása valamennyi oroszországi hívő számára, gondoskodás a püspöki székek időben történő utódlásáról és a püspökök ellátása testvéri tanácsokkal. A zsinat határozatai értelmében őszentsége egyúttal a pátriárkai körzet egyházmegyéjének vezetője, amely a moszkvai egyházmegyéből és a pátriárkának alárendelt kolostorokból áll.

A helyi zsinat két kollektív testületet hozott létre, amelyek a zsinatok közötti időszakban működnek: a Szent Szinódust és a Legfelső Egyháztanácsot. A Szinódus hatáskörébe utalták a lelkipásztori, vallási, kánoni és liturgiai jellegű kérdéseket, a Legfelső Egyháztanácsra pedig az egyházközösségi természetű ügyek tartoztak: az igazgatási, gazdasági, iskolai és népművelési feladatok. Végszertül a különösen fontos kérdéseket, mint az egyház jogainak védelme, a soron következő zsinat előkészítése és az új egyházmegyék megnyitása, a Szent Szinódus és a Legfelső Egyháztanács közös döntésére bízták.

A Szinódus elnöke a pátriárka volt, 12 tagja pedig a mindenkori kijevi metropolita, a zsinat által három évre választott 6 főpap és 5 püspök, akiket egymás után kértek fel egy-egy évre. A 15 tagú Legfelső Egyháztanácsba, amelynek élén szintén a pátriárka állt, a Szinódus három főpapot delegált, egy szerzetest, a világi papság soraiból 5 papot, 6 világi személyt viszont a zsinat választott. A legfelső egyházvezetés szerveinek tagjait az első ülészak utolsó ülésén választották meg, mielőtt a zsinatot feloszlatták volna a karácsonyi ünnepekre való tekintettel.

A helyi zsinat a Szinódus tagjai közé választotta Arszenyij novgorodi, Antonyij harkovi, Szerгий vlagyimiri és Platon tbiliszi metropolitát, valamint Anasztaszij (Gribanovszkij) kisi nyovi és Jevlogij volhíniai érseket.

A zsinat a Legfelső Egyháztanács tagjaivá választotta Visszarion archimandritát, G. I. Savelcskij és I. A. Ljubimov főespereseket, A. V. Szankovszkij és A. M. Sztanyiszlavszkij protoierejeket, A. G. Kuljasov kántort, a világi hívek közül E. N. Trubeckoj herceget, Sz. N. Bulgakov, N. M. Gromblaszov és P. D. Lapin professzorokat, valamint az Ideiglenes Kormány volt vallásügyi miniszterét, A. V. Kartasovot és Sz. M. Rajevszkijt. A Szinódus Arszenyij és Agafangel metropolitákat, valamint Anasztaszij archimandritát delegálta a Legfelső Egyháztanácsba. A zsinat megválasztotta a Szinódus és a Legfelső Egyháztanács helyettes tagjait is.

November 13-án (26-án) a zsinat megkezdte annak az előadásnak a vitáját, amely az egyháznak az államban elfoglalt jogi helyzetét tárgyalta. Ezt az előadást az egyház és az állam kapcsolatairól szóló nyilatkozat előzte meg, amelyet Sz. N. Bulgakov készített a zsinat megbízásából. Az egyház és az állam teljes szétválasztásának követelését a nyilatkozat azzal a kívánsággal hasonlítja össze, amely azt óhajtja, „hogy a nap ne süssön, a tűz ne melegítsen. Az egyház, létének belső törvénye értelmében, nem mondhat le nevelési küldetéséről, az emberiség egész életének átformálásáról, arról, hogy sugaraival áthassa ezt az életet.” Az egyháznak az államügyekben betöltött magasrendű küldetése a bizánci jogalkotás alapja volt. A régi Oroszország Bizánctól az egyház és az állam összhangjának eszméjét örökölte. Ezeken az alapokon nyugodott a kijevi és a moszkvai birodalom. Emellett az egyház nem kötelezte el magát a kormányzás egyetlen formája mellett sem, és mindig abból indult ki, hogy a hatalomnak kereszteseknek kell lennie. „És most – állapítja meg a dokumentum –, amikor a gondviselés akaratából Oroszországban összejön a cári önkényuralom, és azt új államformák váltják fel, az ortodox egyháznak nincsenek határozott elvei e formák politikai célszerűségét illetően, de a hatalomról alkotott felfogása változatlanul az, hogy minden hatalomnak keresztény szolgálatnak kell lennie.” A más hiten lévők vallásos lelkiismeretén erőszakot tevő, külső kényszerítő intézkedéseket a dokumentum az egyház méltóságával összeférhetetlennek nyilvánította.

Heves vita tárgya volt a határozattervezetnek az a pontja, amely feltételezi, hogy az államfőnek és a vallásügyi miniszternek ortodox hitűnek kell lennie. N. D. Kuznyecov professzor, a zsinat tagja ezt a körültekintő megjegyzést tette: „Oroszországban teljes lelkiismereti szabadságot hirdettek meg és kijelentették, hogy az állampolgárok helyzetét az államban ... nem befolyásolja a felekezeti hovatartozás, sőt, egyáltalában az sem, hogy vallásosak-e ... Ebben a dologban sikerre számítani lehetetlen.” De ezt a figyelmeztetést nem hallották meg.

A végleges határozatban a zsinat többek között kijelenti: „1. Az Orosz Ortodox Egyház Krisztus Egyetemes Egyházának része, az orosz államban az élen járó felekezetet illető jogi helyzete van mint a lakosság óriási többségét egysítő szent intézménynek és mint az orosz államot megalkotó hatalmas történelmi erőnek. 2. Oroszországban az ortodox egyház független az államhatalomtól, a hitoktatás, az erkölcsi nevelés, az istentisztelet, a belső egyházi fegyelme és más autokefál egyházakkal való kapcsolat kérdéseiben. 3. Azokat a rendeleteket és utasításokat, amelyeket az ortodox egyház magára nézve hoz, és amelyek az egyházvezetés és az egyházi bíróság dokumentumai is, az állam hatályosnak, illetve jogerősnek ismeri el, amennyiben azok nem sértik az állami törvényeket ... 4. Az ortodox egyházra vonat-

kozó állami törvényeket csak az egyházi hatalom egyetértésével lehet hozni. (...) 7. Az orosz államfőnek, a vallásügyi miniszternek, a közoktatásügyi miniszternek és munkatársaiknak ortodox hitűnek kell lenniük. (...) 22. Az ortodox egyház intézményeinek tulajdonában lévő javak nem kobozhatók el és nem vehetők el...”

A határozat egyes cikkelyei anakronisztikusak voltak, mert nem feleltek meg az új állam alkotmányos alapjainak, az új államjogi feltételeknek, és nem voltak megvalósíthatók. De a határozat világosan megfogalmazta, hogy a hit dolgában és a belső ügyekben az egyház független az államhatalomtól, és dogmatikai tanítását követve az egyházi kánonok szerint akar élni.

A zsinati események a forradalom idején is tartottak. Október 25-én (november 7-én) megbukott az Ideiglenes Kormány, az országban létrejött a szovjethatalom. Október 28-án Moszkvában véres harcok robbantak ki a Kremlt elfoglaló hadapródiskolások és a felkelők között, akiknek a kezében volt a város. Moszkvában dörögtek az ágyúk és ropogtak a géppuskák. Lövöldözés volt az udvarokon, lőttek a padlásokról, az ablakokból, az utcákon halottak és sebesültek feküdtek.

Ezekben a napokban a zsinat sok tagja járta a várost, akik ápolóként sebesülteket kötözték és szedték össze. Köztük volt Gyimitrij tauriszi érsek és Nyesztor (Anyiszimov) kamcsatkai püspök. A zsinat, a vérontás megállítására törekedve, tárgyaló küldöttséget menesztett a forradalmi katonai bizottsághoz és a Kreml parancsnokságára. A küldöttséget Platon metropolita vezette. Platon metropolita kérte a forradalmi katonai bizottság vezérkarát, hogy szüntessék be a Kreml ostromát. Erre ezt a választ kapta: „Késő, késő. Nem mi szegtük meg a fegyverszünetet. Mondják meg a hadapródiskolásoknak, hogy adják meg magukat.” De a küldöttség nem tudott bejutni a Kremlbe.

„Ezekben a véres napokban – írta később Jevlogij metropolita – a zsinaton nagy változások történtek. A kicsinyes emberi indulatok elcsendesedtek, az ellenséges szóváltások megszűntek, az idegenkedés felengedett. Az eleinte inkább parlamentre emlékeztető zsinat kezdett átalakulni igazi »egyházi zsinattá«, szerves egyházi egységgé, amelyet egyetlen szándék egyesített, az egyház javának szolgálata. Isten lelke érezhetően jelen volt az üléseken, mindenkit megvigasztalt és megbékített.” A zsinat megbékélésre szólította fel az ellenségeskedőket, és irgalomért könyörgött a legyőzöttek számára: „Isten nevében ... a zsinat arra szólítja fel az egymással harcoló drága testvéreinket és gyermekeinket, hogy mostantól fogva állják útját a további rettenetes vérontásnak ... a zsinat könyörögve kéri a győzteseket, hogy kerüljenek minden bosszúállást, kegyetlen leszámolást, és minden körülmények között kíméljék a legyőzöttek életét. A Kreml és az ott őrzött, egész Oroszországnak drága ereklyék megmentése nevében, amelyeknek az elpusztítását és meggyalázását az orosz nép soha, senkinek nem bocsátaná meg, a zsinat könyörögve kéri, hogy a Kremlt ne vegyék ágyútűz alá.”

A felhívás, amelyet a zsinat november 17-én (30-án) adott ki, általános bűnbánatra szólított fel: „A hamis tanítók által megígért új társadalmi berendezkedés helyett – véres viszályok a béke és a népek testvérisége helyett – bábeli zűrzavar, bősziult indulatok és testvérgyűlölet. Az Istentől elszakadt emberek mint éhes farkasok egymásnak esnek. A lelkiismeret és az értelem teljes elhomályosulásának vagyunk tanúi. ... A Kremlben őrzött ereklyékre támadó ágyúk megsebesítették az ortodox hittől dobogó szíveket. Isten a szemünk láttára tart ítéletet a hitehagyott nép fölött ... Szerencsétlenségünkre ez ideig nem született olyan igazi néphatalom, amely méltó lenne az ortodox egyház áldására. És nem is lesz addig orosz földön ilyen hatalom, amíg fájdalmas könyörgéssel és bűnbánó könnyekkel nem fordulunk Ahhoz, Aki nélkül hiába fáradoznak a város építői.”

Ennek a levélnek a hangneme természetesen nem kedvezett az egyház és az új szovjet állam között akkor már feszült viszony enyhülésének. És mégis, egészében véve, a helyi zsinat képes volt tartózkodni a szűk értelemben vett politikai jellegű, felületes ítéletektől és megnyilatkozásoktól, mert felismerte, hogy a politikai fejlemények viszonylagos jelentőségűek a vallási és erkölcsi értékek fényében.

Jevlogij metropolita visszaemlékezései szerint a zsinat lelki csúcspontja az a pillanat volt, amikor az ünnepélyes beiktatás után a pátriárka először jelent meg: „Milyen áhítatos tisztelettel fogadtuk őt valamennyien! Mindenki – beleértve a »balos« professzorokat is ... Amikor ... a pátriárka belépett, mindannyian térdre ereszkedtünk ... Ezekben a pillanatokban a zsinat tagjai már nem azok az emberek voltak, akik azelőtt idegenekként vitakoztak egymással, hanem a Szentlélektől ihletett, jámbor és szent emberek, készen az isteni rendelés teljesítésére ... És néhányan közülünk ezen a napon értettük meg, hogy mit jelentenek valójában ezek a szavak: »Ma a Szentlélek kegyelméből gyűltünk össze ...«”

A karácsonyi ünnepek miatt 1917. december 9-én (december 22-én) a zsinat felfüggesztette az ülésezést, 1918. január 20-án pedig megnyitotta a második ülészakot, amelynek eseményei április 7-ig (20-ig) tartottak a moszkvai teológiai szeminárium épületében. A polgárháború kiterjedése megnehezítette a közlekedést az országban, és január 20-án a zsinatnak csak 110 tagja tudott megjelenni, ami nem volt elegendő a határozatképességhez. Ezért a zsinat kénytelen volt azt a különleges rendelkezést hozni, hogy az üléseket meg kell tartani a jelen lévő tagok számától függetlenül.

A második ülészak fő témája az egyházmegyei vezetés felépítése volt. Ennek a vitája még karácsony előtt megkezdődött A. I. Pokrovskij professzor előadásával. Komoly vitákra került sor azzal a rendelkezéssel kapcsolatban, hogy a püspökök „az egyházmegyét a papokkal és a világiakkal együttműködve, közösen vezeti”. Korrekciókat javasoltak. Egyeseknek az volt a célja, hogy nagyobb hangsúlyt kapjon a püspökök hatalma, akik az apostolok utódai. Kirill tambovi érsek azt javasolta, hogy a határozat szövegében legyen benne a püspök egyszemélyi vezetése, amelyben csak az egyházmegye vezető és bírói szervei működnek közre, Szcrifim (Csicsagov) tveri érsek pedig egyenesen azt mondta, hogy a világiak bevonása az egyházmegye vezetésébe megengedhetetlen. De ezzel ellentétes javaslatok is elhangzottak, amelyek a papoknak és a világiaknak nagyobb jogkört kívántak biztosítani az egyházmegyei ügyekben.

A plenáris ülés I. M. Gromoglaszov professzor helyesbítését fogadta el, így „a papokkal és a világiakkal együttműködve, közösen” szavak helyett ez került a szövegbe: „egységben a papsággal és a világiakkal”. De a püspöki tanácskozás az egyházi berendezkedés kánoni alapjait védelmezve elvetette ezt a változtatást, és a végleges szövegben az eredeti megfogalmazás maradt: „Az egyházmegye főpapja a szent apostoloiktól örökölt hatalmánál fogva a helyi egyház elöljárója, aki az egyházmegyét a papokkal és a világiakkal együttműködve, közösen vezeti.”

A zsinat a főpapi jelölés korhatárát 35 évben állapította meg. Az egyházmegyei vezetéséről szóló határozat szerint a püspököket „szerzetes vagy házasságban el nem kötöczett világi papok és világiak közül kell választani, de mindannyiuk számára kötelező a »reverenda-viselő« fokozat felvétele, ha nem is kívánnak szerzetesrendbe lépni”.

A határozat értelmében az a szerv, amellyel a főpap közösen vezeti az egyházmegyét, a papokból és világiakból három évre választott egyházmegyei gyűlés. Az egyházmegyei gyűlések pedig létrehozzák állandó végrehajtó szerveiket, az egyházmegyei tanácsot és az egyházmegyei bíróságot.

1918. április 2-án (15-én) a zsinat határozatot hozott a „vikárius püspökökről”. A határozat elvi jellegű újdonsága az volt, hogy a vikárius püspökök hatáskörébe egyházmegyei részeket szándékoztak utalni és számukra székhelyet biztosítani azokban a városokban, amelyeknek titulárisai. Ennek a határozatnak a kiadását az a sürgető igény diktálta, hogy növekedjen az egyházmegyéek száma, és ezt az első lépésnek szánták ezen az úton.

A zsinat legátfogóbb rendelete „Az ortodox egyházközségről szóló határozat” volt, amelyet másképpen „egyházközségi szabályzatnak” is neveztek. A szabályzat bevezetője röviden vázolja az egyházközség történetét az ősegyházban és Oroszországban. Az egyházközség életének a szolgálat elvén kell nyugodnia: „Az (apostoli) örökség révén Istentől rendelt lelkipásztorok vezetésével az egyházközség tagjai, egyetlen lelki családot alkotva Krisztusban, aktívan részt vesznek az egyházközség egész életében, mindenki ereje és tehetsége szerint.” A „szabályzat” így határozza meg az egyházközséget: „Az egyházközség ortodox kereszté-

nyek közössége, amely egy adott helységben lakó, a templomban gyülekező egyházi és világi személyekből áll, az egyházmegye részét képezi, és az egyházmegye főpapjának jogi igazgatásával, az odarendelt előjáró lelkész vezetés alatt működik.”

A zsinat az egyházközség szent kötelességévé tette a birtokában lévő szent hely – a templom ellátásáról való gondoskodást. A szabályzat előírta a templom papi személyzetét, amelyet a pap, a diakónus és a kántor alkot. A személyzet számának növelése vagy kettőre csökkentése az egyházmegye főpapjának hatáskörébe került, aki a szabályzat értelmében az egyházi személyek felszentelésére és kinevezésére jogosult.

A szabályzat rendelkezett a hívek által választott egyházgondnokokról, akik a templomi javak beszerzéséről, őrzéséről és használatáról kötelességgel gondoskodni. A templom fenntartásával, az egyházi személyek ellátásával és az egyházközség tiszttségviselőinek megválasztásával kapcsolatos ügyek rendezésére évente legalább kétszer össze kell hívni az egyházközségi gyűlést, amelynek állandó végrehajtó szerve az általa választott egyházi személyekből, az egyházgondnokból vagy munkatársából és néhány világi személyből áll. Az egyházközségi gyűlés és az egyházközségi tanács elnöke a templom parochusa.

Rendkívül feszült vita alakult ki az „egy hiten lévőkről”, erről a régi és bonyolult kérdésről, amelyet megrögzött félreértések és kölcsönös gyanakvás tett egyre kényesebbé. Az „egyhitűek” és az „őszertartásúak” bizottságában nem sikerült összehangolt tervet kidolgozni. Ezért a plenáris ülésen két, egymással szöges ellentétben álló előadás hangzott el. A botrányczó az egy hiten lévő püspökök kérdése volt. Az egyik előadó, Szcrafiim (Alekszandrov) cseljabszki püspök az egyhitű püspökök felszentelése ellen szólalt fel, mert úgy látta, hogy az elmentmond a kánonokra alapozott területi elvnek, amelyen az egyház közigazgatási felosztása nyugszik, és azzal fenyeget, hogy az egyhitűek leválnak az ortodox egyháztól. A másik előadó, Szimeon Slejev egyhitű protoierej azt javasolta, hogy hozzanak létre önálló egyhitű egyházmegyéket. Heves vita után a zsinat azt a kompromisszumos megoldást választotta, hogy öt egyhitű vikárius székhelyet hoz létre, amelyeket az egyházmegyék főpapjainak rendel alá.

A zsinat második ülészakájának eseményei közben az országban dúlt a polgárháború. Azok között az orosz emberek között, akik életükkel fizettek ebben a háborúban papok is voltak. 1918. január 25-én (február 7-én) kijevi banditák megölték Vlagyimir metropolitát. A gyász hírről értesülve a zsinat határozatot hozott, amelyben ez áll: „1. Istentisztelet után a templomokban tartsanak külön könyörgést az ortodox hit és az ortodox egyház miatt üldözött és életüket vesztett hitvallókért és vértanúkért. 2. Január 25-én vagy az azt követő vasárnap (este) egész Oroszországban minden évben imádsággal emlékezzenek meg a ... hitvallókról és a vértanúkról.”

Az 1918. január 25-i zárt ülésen a zsinat külön határozatot hozott arról, hogy „a pátriárka betegsége, halála vagy más, őt érintő sajnálatos fordulat esetére javasolni kell számára néhány helytartó személyének megválasztását, akik a pátriárka székét a rangidősség sorrendjében védelmezni és örökölni fogják”. A zsinat második rendkívüli zárt ülésén a pátriárka bejelentette, hogy a határozatban foglaltakat elvetett. Tyihon pátriárka halála után ez a határozat a főpapi szolgálat jogszerű utódlásának fenntartását biztosította.

1918. április 5-én nem sokkal a húsvéti ünnepek miatt történt feloszlátás előtt az Orosz Ortodox Egyház főpapi zsinata határozatot fogadott el a Ioszif asztraháni és Szofronyij irkutszki püspökök szentté avatásáról.

A zsinat utolsó, harmadik ülészaka 1918. június 19-től (július 2-től) szeptember 7-ig (20-ig) tartott. Ez az ülészak „Az egyházvezetés legfelső szerveinek tevékenységéről szóló határozatok”-on dolgozott. A pátriárka őszentsége megválasztásának ügyrendjéről szóló határozat alapján véve ugyanazt írta elő, ami a zsinaton történt Tyihon őszentsége megválasztásakor, de nagyobb számú képviselőt biztosított a választási gyűlésben a moszkvai egyházmegye papjainak és világi híveinek, akiknek megválasztásakor a pátriárka. A pátriárkai szék megüresedésének esetére „A pátriárkai szék helytartójáról szóló határozat” azt írta elő,

hogyan a Szent Szinódus és a Legfelső Egyháztanács együttes jelenlétében haladéktalanul helytartót kell választani a Szinódus tagjai közül.

A zsinat harmadik ülészakájának egyik legfontosabb rendelkezését a kolostorokról és a szerzetesekről szóló határozat tartalmazta, amelyet az illetékes szekció dolgozott ki Szerafim tveri érsek elnöklétével. Ennek értelmében a szerzetesrendbe 25 éven aluliak nem léphetnek. Ahhoz, hogy fiatalabb novícius is beléphessen, az egyházmegye főpapjának áldása szükséges. A határozat félelevenítette azt a régi szokást, hogy az apátokat és helyetteseket a konvent választja azzal a feltétellel, hogy a megyéspüspök, amennyiben a választással egyet ért, azt jóváhagyásra felterjeszti a Szent Szinódusnak. A helyi zsinat hangsúlyozta a közösségben élés előnyeit a különéléssel szemben, és minden kolostornak azt ajánlotta, hogy lehetőség szerint vezessen be közösségi szabályzatot. A kolostori eljárás és a konventek fontos feladata lett a szigorúan szabályos istentisztelet „kihagyások nélkül, sohasem cserélve olvasásra az éneklést, amikor éneklés van előírva, és tanító beszéddel kísérve”. A zsinat kívánatosnak tartotta, hogy minden kolostorban, lakóinak lelki épülésére, legyen egy sztarec vagy egy szentéletű apáca. A kolostorok minden lakójának előírták valamilyen fizikai munka végzését.

A világ számára végzett lelki szolgálatot és a népművelés feladatát a szabályos istentiszteletnek, a lelkigondozásnak, a sztarecek tevékenységének és a prédikálásnak kell megvalósítani.

A harmadik ülészakon a zsinat két olyan határozatot hozott, amelyek a papi rend méltóságát voltak hivatottak védeni. A papi szolgálat magasrendűségéről szóló apostoli tanításokra és a kánonokra támaszkodva, a zsinat kimondta, hogy özevgy és elvált papok nem házasodhatnak újra. A második rendelkezés értelmében azok a személyek, akiket egyházi bíróság jogerős ítélettel fosztott meg hivatali rangjuktól, nem helyezhetők abba vissza. Az, hogy az egyházi berendezkedés kánoni alapjait szigorúan őrző ortodox papság ezeket a „Határozatok”-at feltétel nélkül érvényesítette, a 20–30-as években megóvta az egyházat a hitelvesztéstől, amelynek viszont az ortodox törvények és a szent kánonok reformjára törekvő csoportosulások áldozatul estek.

1918. augusztus 13-án (26-án) az Orosz Ortodox Egyház helyi zsinata újra bevezette az orosz földön elhunyt szentek emlékének megünneplését a Pünkösöd utáni második vasárnapon.

Az 1918. szeptember 7-i (20-i) záróülés rendelkezett a soron következő helyi zsinat 1921 tavaszán történő összehívásáról.

A zsinatnak nem minden szekciója végzett egyformán sikeres munkát. A több mint egy évig tartó üléshez nem volt elegendő a program maradéktalan megvalósításához: egyes szekcióknak nem volt idejük kidolgozni és a plenáris ülés elé terjeszteni a végleges jelentéseket. A zsinat számos „Határozat”-ot az országban kialakult társadalmi-politikai helyzet miatt nem tudott megvalósítani.

Azoknak a kérdéseknek a megoldásában, amelyek a Megváltó erkölcsi tanításához és a dogmatikai tanokhoz szigorúan ragaszkodó egyházi berendezkedéssel és az orosz egyház egész életének felépítésével kapcsolatban a rendkívüli történelmi körülmények között felmerültek, a zsinat a kánoni igazság talaján állt.

Az orosz birodalom politikai struktúrái összeomlottak, az Ideciglenes Kormány átmeneti képződménynek bizonyult, Krisztus Egyháza pedig, a Szentlélek kegyelmétől vezérelve, megőrizte Isten házában alapjait ebben a viszontagságos történelmi korban. Az egyház ezen a zsinaton, amely az önrendelkezés képességéről tanúskodott az új történelmi körülmények között, megtisztult minden hordaléktól, felszámolta a szinodális korszakból származó deformációkat, és ezzel bizonyította életerejét.

A helyi zsinat korszakos jelentőségű esemény volt. Az egyházi vezetés kánonokat sértő, clöregedett szinodális rendszerének megszüntetésével és a pátriárkátus visszaállításával határt vont az orosz egyház történetének két korszaka között. A zsinaton hozott „Határozatok” szilárd támasznak és biztos lelki tájékozási pontnak bizonyultak az orosz egyház nehéz útján azoknak a rendkívül bonyolult problémáknak a megoldásában, amelyeket az élet bőségesen hozott magával.

Az Orosz Ortodox Egyház a polgárháború éveiben

[...]

Az októberi fordulat után rögtön megkezdődött az egyház és az állam szétválasztásáról szóló törvények előkészítése. Az ortodox egyház és az állam több évszázados szoros kapcsolatának radikális megszakítása félelmet keltett a papságban. Az aggodalmat még az is növelte, hogy a forradalmi folyamatot olyan túlkapások kísérték, amelyeknek ortodox templomok, kolostorok és egyházi személyek estek áldozatul. Péterváron bezárták a cári templomokat és elkobozták a Szinódus nyomdáját.

Azt a nyugtalanságot, amely az egyházat az államtól elválasztani készülő rendelet körül kialakult, 1918 januárjában fokozták I. A. Spicberg előadásai, akit V. N. Lvov, a Szinódus állami főügyésze nyert meg abból a célból, hogy működjön közre a válásra vonatkozó törvények áttanulmányozásában egy szinódusi bizottságban. Felszólalásaiban Spicberg hangsúlyozta, hogy az áldozást mint a „varázslás fogalmát kimerítő aktust” be fogják tiltani, a szerződési edényeket a templomokból el fogják távolítani, és az egész papságot ellenforradalmi-nak fogják nyilvánítani: „A papok élőködők a nép testén, rablók és a földbirtokosok szekértolói.” Az előadó beszédcincik legfenyegetőbb pontja ez az uszító célzás volt: „A pátriárka még él.”

Január 10-én a petrográdi metropolita, Venyiamin (papvértanú), aki aggódott az események alakulása és híveinek nyugtalansága miatt, levélben fordult a Népbiztosok Tanácsához: „Meg vagyok győződve arról, hogy bárki is van hatalmon Oroszországban, csak az orosz nép boldogulásán fáradozik, és semmi olyasmit nem kíván tenni, ami a nép óriási tömegeit bajba és szerencsétlenségbe sodorná. Erkölcsi kötelességemnek tartom, hogy beszéljek és figyelmeztessenem a jelenlegi hatalom birtokosait: ne engedjék végrehajtani az egyházi vagyont elvenni szándékozó tervet.”

(Szent) Tyihon pátriárka Oroszország valamennyi hívójéhez intézett első üzenetében úgy jellemezte a korszakot mint „az isteni harag idejét”: „Ezekben a gyötrelmesen nehéz napokban mi foglaltuk el a pátriárka ősi helyét. Hazánkat rettenetes háború sorvasztja, pusztító zúrvihar emészti, idegenek törnek ránk, és belviszályok dúlnak. De mindennél veszedelmesebb a szíveket megszálló lelki sötétség. A nép lelkiismeretében elhomályosultak az állami és társadalmi lét kerestény elvei, maga a hit is megfogyatkozott, az istentelenség szelleme dühöng a világban.”

A leleplező hang még élesebb a pátriárka 1918. január 19-i (február 1-jei) pásztorlevelében: „Krisztus szent ortodox egyháza nehéz időkben él az orosz földön: nyíltan és titokban egyaránt üldözik Krisztus igazságát ... A szent templomokat vagy lerombolják vagy kirabolják és Istent káromolva gyalázzák ... a hívó nép által tisztelt szent kolostorokat e sötét század istentelen urai foglalják el ... Vajon hol a határa a krisztusi egyház megcsúfolásának? Vajon hogyan és mivel lehet megállítani dühöngő ellenségeinek a tombolását? Mindannyiotokat hívunk, az egyház hívó és hűséges gyermekeit: keljetek védelmére meggyalázott és elnyomott szent édesanyánknak ... álljatok ellen minden erőttökkel, egész hazánk jajveszékélésének erejével ... És ha szenvedni kell Krisztus ügyéért, hívunk benneteket, az egyház szeretett gyermekeit, hívunk, hogy vállaljátok velünk együtt a szenvedést.”

A pátriárka által használt erős kifejezések ellenére a levélben nincs politikai jellegű ítélet, nincs olyasmi, ami az új államrendet a politikai célszerűség szempontjából értékelné; csak az egyház helyzete miatt aggódó főpásztor és a véres zavargások elítélése kap hangot benne. A pátriárka nem a szovjet rendszert átkozza, ahogyan sok kortárs, sőt, egyházi és egyházon kívüli történész is értelmezte ezt a dokumentumot, hanem az ártatlan embereket sújtó kegyetlenkedések résztvevőit, és semmilyen formában nem tér ki azok politikai hovatartozására. „Térjetez észre, örültek, hagyjátok abba a vérengzést. Hiszen az, amit tesztek, nemcsak kegyetlenség, az valójában sátáni gonosztett, amiért a gychenna tüzét fogjátok elszenvadni az eljövendő életben, a halál után, és utódaitok rettenetes átkait ebben az életben, itt a földön.

Az Istentől kapott hatalmunknál fogva megtiltjuk nektek, hogy Krisztus szentségeihez járuljatok, kiközösítünk benneteket, ha egyáltalán még keresztény nevet viseltek, és csak beleszületetek az ortodox egyházba.”

Ennek a dokumentumnak a kiadása bizonyos mértékig a pátriárkának azzal a téves meggyőződésével függött össze, amelyet egyébként a papság nagy része osztott vele, hogy az új államrend ingatag, és az a hiábavalónak bizonyult remény vezérelte, hogy a rendszer hamarosan meg fog bukni.

Az a rendelet, amely „az egyház és az állam, valamint az iskola és az egyház szétválasztását” kimondta, 1918. január 23-án (február 5-én) látott napvilágot, amikor a szovjet kormány és az ortodox főpapság közötti viszony már pattanásig feszült.

A rendelet következetesen érvényesítette az állam szekularizációjának elvét. Az ortodox egyház elveszítette korábbi, privilegizált státusát. „A köztársaság határain belül – állt a rendeletben – minden olyan helyi törvény vagy rendelkezés kiadása tilos, amely sértené vagy korlátozná a lelkiismereti szabadságot, bármilyen előnyt vagy privilégiumot biztosítana az állampolgárok felekezeti hovatartozása alapján. Az állampolgárok szabadon gyakorolhatják vallásukat, illetve lehetnek valláson kívüliek ... Vallásos nézeteire hivatkozva senki sem vonhatja ki magát állampolgári kötelességeinek teljesítése alól ... Az iskola független az egyháztól. Vallás- és hitoktatás nem folytatható azokban az állami, társadalmi vagy magántulajdonban lévő tanintézetekben, amelyeknek célja az általános képzés. Az állampolgárok magánúton tanulhatnak és oktathatnak vallást. Valamennyi egyházi és vallási közösségre vonatkoznak a magántársaságokról és szervezetekről szóló általános rendelkezések.”

Ezek a normák lényegében megfeleltek az új, világi alapokon berendezkedett államok alkotmányos alapjainak.

Elvileg újat csak a rendelet utolsó paragrafusai tartalmaztak: „Az egyházak és a vallási közösségek nem rendelkezhetnek tulajdonnal és nem jogi személyek. Az Oroszországban létező egyházak és vallási közösségek javai a nép vagyonát képezik. Azokat az épületeket és tárgyakat, amelyek kifejezetten az istentisztelet célját szolgálják, a helyi vagy a központi hatóság külön rendelkezések alapján ingyenes használatba adja a megfelelő vallási közösségeknek.”

Ezek a paragrafusok nyugtalanságot keltenek az egyházi körökben. Attól lehetett tartani, hogy a rendelet végrehajtása lehetetlenné teszi az egyházközségek, a kolostorok és a teológiai iskolák normális működését. Oroszország városaiban és falvaiban az egyház megmentéséért imádkozó körömetek vonultak fel. A körömetek nem mindeniütt zajlottak békés körülmények között. Nyiznyij Novgorodban, Harkovban, Szaratovban, Vlagyimirben, Voronyezsben, Tulában és Vjatkában a helyi hatóságok engedély nélkül szervezett körömetek összejelkötésekkhez vezettek, ami emberáldozatokat is követelt.

***

Az országban kitört a belső viszály, ugyanakkor a fronton is újra kezdődött a német támadás.

1918. március 2-án (15-én) Tyihon pátriárka pásztorlevélben fordult a hívekhez, amelyben arra szólította fel az orosz embereket, hogy szálljanak szembe az ország nyugati területeit elfoglaló császári Németország erőivel: „Most, amikor az élet egyik csapást a másik után méri ránk, amikor az éhség, a hideg és az életünkért való rettegés mindannyiunk gondolatait a földi szükség aggodalmaiban tartja fogva, amikor, mint a zsoldár mondja, földünkön »ártatlan vért ontottak, fiaink és leányaink vérét« (Zsolt 106, 38), az élet borzalmaihoz újabb fájdalom járul, amely a hazáját szerető orosz szív számára a legsúlyosabb: az a nagy ellenség, akivel az orosz nép több mint három éve véres küzdelmet folytat, s amelyben az orosz föld legjobb fiainak milliói pusztultak el, újult erővel tör előre hazánk területén, hallatlan arcátlan-sággal követeléseket támaszt velünk szemben, és a legszégyenletesebb békefeltételeket dik-

tálja.” A következő napon, március 16-án Breszt-Litovszkban aláírták a békeszerződést, amelyet a szovjet kormányfő találóan nevezett „gyalázatosnak”.

A szerződés elszakítja Oroszországtól Lengyelországot, Finnországot, a Baltikumot, Ukrajnát, Belorusszia egy részét, a Krím félszigetet és a Kaukázuson túli területet. A hadsereg összeomlása és az ellenség túlereje láttán a szovjet kormány kénytelen volt aláírni a szerződést, bár az heves vitákat váltott ki az országos vezetésben, nem volt teljes az egyetértés.

Március 5-én (18-án) (Szent) Tyihon pásztorlevélben fordult a hívekhez, amelyben elítélte a breszt-litovszki békeszerződés aláírását: „Áldott a népek közötti béke, hiszen mindannyian testvérek vagyunk, az Úr mindenkit arra szólít fel, hogy békésen munkálkodjék a földön, mert együtt birtokoljuk azokat a javakat, amelyeket ő oly nagy bőségben teremtett ... És a testvérgyilkos véres háborúba sodort, szerencsétlen orosz nép békevágya olthatatlan, de ezért a békéért imádkozik-e az egyház, és erre a békére vágyik-e a nép? ... Milyen béke az, amely az ősidőktől fogva ortodox Ukrajnát elszakítja a testvéri Oroszországtól, és amely arra ítéli Kijev dicsőséges városát, a városok anyját, keresztelő bölcsőnket, szent ereklyéink őrzőjét, hogy ne legyen többé az orosz birodalom városa ... A szent ortodox egyház, amely ősidőktől fogva együtt fáradozott az orosz néppel az orosz állam megteremtésén és annak dicsőségéért, nem nézheti közömbösen ennek az államnak a pusztulását és a szétesését ... Ez a béke, amelyet az orosz nép nevében írtak alá, nem vezet a népek testvéri együttéléséhez ... Az egész emberiséget fenyegető új háborúk csiráit és romjait rejti magában.”

[...]

Az ortodox hívők olyan területeken laktak, amelyeket a vörösök, a fehérek és a „zöldek” (paraszt partizánok) is ellenőrzés alatt tartottak. Az ortodox egyházhoz tartoztak olyan katonák is, akik egymás ellen harcoltak a testvérgyilkos háborúban. Tyihon pátriárka, az orosz egyház főpásztora, figyelembe véve ezt a körülményt, igyekezett politikailag semleges maradni. 1918 tavaszán, mielőtt a pátriárka délre utazott volna Gyenyikinhez, felkereste őt G. I. Trubeckoj, az ismert egyházi személyiség, aki később így emlékezett vissza: „Nem kértem engedélyt a pátriárkától arra, hogy áldását közvetítsem az Önkéntes Hadsereg csapatainak, így Tyihon öszentségének nem kellett a kérésemet visszautasítania, de arra engedélyt kértem tőle, hogy teljes titoktartás mellett átadjam személyes áldását a fehér mozgalom egyik kiváló résztvevőjének. De a pátriárka úgy vélte, hogy ezt sem teheti meg.”

A polgárháború poklában nemcsak katonák pusztultak el, hanem békés lakosok is. A belső viszálynak sok papvératanúja is volt, akik gyakran lettek megtorlások áldozatai „ellenforradalmi propaganda” miatt vagy a fehérek támogatásának vádjával.

Március 31-én (április 13-án) Tyihon pátriárka a moszkvai teológiai szeminárium templomában Isten szolgáltnak végső nyugalmáért, a meggyilkoltak hitéért és egyházáért imádkozott. Az ortodox egyházközsgéek testvérgyűlésén Amvroszij püspök, halála előtt egy nappal, ezt mondta: „Örülnünk kell, hogy az Úr ezekben az időkben rendelt bennünket élni, amikor szenvedhetünk érte. Mindannyian vétkezünk egész életünkben, de a rövid szenvedés és a vértanúság koszorúja minden bűnünktől megvált.” Ezekben az években esett áldozatul a Kazáni székesegyház előjáró lelkésze, Filozof Ornatszki protoierej, az egész Oroszországban közismert Ioann Vosztorgov protoierej, akit „antiszemita propaganda” vádjával ítélték el, Nyikolaj Konyuhov protoierej és a permi egyházmegye papja, Pjotr Gyjakov, valamint Nyektarij, voronyezsi szerzetes pap.

Uríckijnak, a pétervári Cseka elnökének meggyilkolása után a túsok között letartóztatták Alekszij Sztavrovszkijt, pétervári protoierejt és Kronstadtbba vitték. A túsokat sorba állították a gyakorlótéren és bejelentették, hogy bosszúból Mojszej Szolomonovics Uríckij haláláért meg fogják őket tizedelni. Alekszij Sztavrovszki protoierej mellett egy nagyon fiatal pap állt, aki éppen tizedik volt. Alekszij atya így szólott hozzá: „Én már öreg vagyok, nem sok van hátra az életemből ... menj, Isten óvjon, én itt maradok helyetted.” A kivégzés után a vértanú testét a Finn-öböl vízébe dobták.

Sok papvértanút, szerzetest és szerzetesnővért bestiálisan megkínoztak a banditák: keresztre feszítették őket az ikonosztáz Királyi Ajtóján, forró szurokkal telt üstökbe dobták, megskalpolták, a stólájukkal megfojtották, olvasztott ólommal „megáldoztatták”, lécekkbe fojtották őket.

1918. október 13-án (26-án) Tyihon pátriárka levélben fordult a Népbiztosok Tanácsához, és kifejezte fájdalmát az orosz nép által a testvérgyilkos káoszban átélt szerencsétlenségek, valamint a vértanúknak és a hívőknek osztályrészül jutott szenvedések miatt. A levél ezzel a felhívással fejeződik be: „Hatalomra kerülésük évfordulóját ünnepeljük úgy, hogy szabadon engedjük a bebörtönzötteket, véget vetnek a vérontásnak, az erőszaknak, a rombolásnak, a hívők zaklatásának; a rendet és a törvényességet ne zúzzák szét, hanem állítsák helyre, adják meg a népnek az áhított és megérdemelt pihenést a belső viszálykodás után. Ha nem így tesznek, számot fognak adni minden ártatlanul kiontott vérről (Lk 11, 50), és Önök is, akik kardot fogtak, kard által vesznek el (Mt 26, 52).” A pátriárka figyelmeztetése prófétainak bizonyult.

***

Az országot két egymással szemben álló táborra osztó polgárháború megnehezítette a kapcsolatot a pátriárka és a fehér csapatok által elfoglalt városok egyházmegyéi között. A szibériai és a dél-orszországi egyházmegyéék öngazgatásra tértek át, és ideiglenesen megszervezték a helyi egyházvezetés legfelső szerveit.

1918 novemberében Tomszkban került sor a szibériai egyházi tanácskozásra, amelyen 13 főpap és az oroszországi zsinat 26 tagja vett részt, köztük papok és világiak. A tanácskozás tiszteletbeli elnökévé Iakov kazáni metropolitát, elnökévé pedig Venyiamin (Muratovszkij) szimbirszki érseket választották, és létrehozták a Legfelső Ideciglenes Egyházi Kormányzatot.

A tanácskozás határozatot hozott arról, hogy a Legfelső Ideciglenes Egyházi Kormányzat, működésének megszűnése után, köteles mindenről beszámolni a pátriárka őszentségének.

Kolcsak csapatainak leverése után néhány pap emigrált, mások, köztük Venyiamin szimbirszki érsek, Andrej ufai, Nyikolaj zlatouszti és Irinarh toboolszki püspök a hazájukban maradtak.

1919 májusában Sztavropolban ült össze a délkelet-orszországi zsinat, amelyen a sztavropoli, a doni, a kubáni, a vlagyikavkái és a Szuhumi fekete-tengeri egyházmegyéék megyés- és vikárius püspökei, a papok és a világiak közül választott személyek, valamint az oroszországi helyi zsinatnak azok a tagjai vettek részt, akik az A. I. Gyenyikin tábornok csapatai által elfoglalt déli országrészben tartózkodtak. A zsinat elnökévé Mitrofan (Szimaskevic) doni érseket választották, aki a helyszínen megalakított Legfelső Ideciglenes Egyházi Kormányzat elnöke is lett.

Miután Gyenyikin vereséget szenvedett, Antonyij metropolita, Jevlogij volhíniai, Anasztaszij kisinyovi, Georgij minszki, Feofan kurszki érsek és Szerafim (Szobolev) lubnai püspök más főpapokkal együtt, akiket a polgárháború az ország déli részén talált, elhagyták Oroszországot.

A fehér seregek főparancsnokai írásban kihirdették, hogy csapataik a hit meggyalázása és az elkövetett szentségsértések miatt harcolnak. De a keresztény hitet fehér tiszték is meggyalázták. Természetesen voltak közöttük istenfélő emberek, de a többség közömbös volt az egyház iránt. A kortársak visszaemlékezései szerint 1920 nyarán, az egyik ütközet után Andronyik Fjodorov protoierej gyászszerztartást tartott a meggyilkoltakért, akik holtan feküdtek előtte a puszta földön. Ezekben a percekben, a szerztartást túlharsogva, Babicsev kozák tábornok vasúti kocsjából trágár csasztuskákat üvöltöző részegek, táncoló lábak dobogása és otromba zenekar muzsikálása hallatszott.

Egy másik fehér tábornok, F. F. Abramov egy polgári tisztviselővel beszélgetve gúnyosan így nyilatkozott Andronyik Fjodorov protoierejéről: „Már megbocsásson, Andronyik atya mindannyiunkkal be akarja láttatni Jézus Krisztus szűzi fogantatását ... Na most, lehet-e ilyesmit mondani a törzskar templomában, ahol annyi művelt ember van. Figyeltem a tisztet, és majdnem valamennyien mosolyogtak, amikor a bátyuska erről a kényes kérdéstről szónokolt.”

***

Az egyházi ügyek rendkívül bonyolulttá váltak az ország nemzetiségi területein. Még 1917 márciusában Mchetában a grúz exarcha, Platon (Rozsnyesztvenszkij) áldása nélkül összehívta a helyi püspökök, papok és világiak zsinata, amely kihirdette az autokéfál grúz egyház visszaállítását. Az Ideciglenes Kormány elismerte a grúz egyház önállóságát. 1917. szeptember 8-án Kirion (Szadzaglisvili) püspököt katolikosz-pátriárkává választották.

1917. december 29-én Tyihon pátriárka atyai intelemmel fordult Kirion, Leonyid, Grigorij és Pirr grúz főpapokhoz amelyben, nem vetve el az önállóság kimondásának elvi lehetőségét, rámutatott a probléma megoldásának kánoni útjára: „Azt javasoljuk ... fogadják el az ortodox egyház követelményeit, és a kánoni rendnek megfelelően jelenjenek meg az oroszországi szent zsinaton, s ott, tévedéseiket beismervé, adják át az autokéfál grúz egyház létrehozására vonatkozó kérésüket az oroszországi zsinat bíróságának. [...] Csak egy jogilag felsőbbrendű egyház zsinata adhatja meg a függetlenséget egy helyi egyháznak ... Lépünk a béke és a kölcsönös szeretet útjára, és vitassuk meg közösen a kialakult helyzetet.”

De Tyihon pátriárka felhívásait akkor nem hallották meg. Csak 1943-ban állt helyre a kánoni közösség az orosz és a grúz egyház között Kallsztrat katolikosz-pátriárka idejében.

***

A forradalom utáni első években rendkívül zavaros volt az egyházban uralkodó hangulat Ukrajnában. Már a Kijevben 1917 nyarán megalakított Ukrán Nemzeti Tanács (Rada) felkarolta az egyházi szeparatizmus ügyét. A Rada vallásügyi miniszternek nevezte ki Mikola Beznoszovot, a volt Nyikon püspököt, aki rögtön a februári forradalom után megvált rangjától, és összeházasodott a szeretőjével. Jevlogij volhíniai érsek arra kérte a Rada elnökét, Golubovicsot, hogy legyen jóindulattal az egyház iránt és váltsa le a renegát minisztert, de kérését Beznoszov egyházi körökben való tájékozottságára hivatkozva elutasították. A Rada pártfogásával a szeparatisták összekovácsolták az önjelölt ukrán Egyházi Tanácsot (Rada-t), amelynek a papokon és a világiakon kívül tagja lett a nyugalomba vonult Alekszij (Dorodnyicin) püspök is, aki Kijevben élt.

Az események veszélyes alakulása miatt aggódó Tyihon pátriárka áldását adta Vlagyimir kijevi metropolitának, aki Kijevbe készült utazni, hogy lecsendesítse viszálykodó egyházmegyéjét. Az ukrainai papok egy részének, sőt a Lavra szerzetesének elidegenedése a szent főpaptól, a magány, amelyben kijevi tartózkodása során része volt, megfelelő alkalomnak bizonyult arra, hogy az anarchista banditák megöljék. Az Oroszországot megkeresztelő, az apostolokkal egyenlő tiszteletben álló Vlagyimir fejedelem nevét viselő metropolita volt az első főpap, aki vértanúhalált szenvedett az orosz ortodoxia bölcsőjének tekintett városban.

1917 őszén Kijevben népcs egyházközségi gyűlések zajlottak; a legtöbb egyházközség elítélte az egyházszakadás támogatóinak cselszövéseit. Készültek az oroszukrajnai zsinatra, amelyre Tyihon pátriárka áldását kérték. A pátriárka Platon metropolitát küldte a zsinatra mint hivatalos képviselőjét, vele utazott Kijevbe Antonyij harkovi metropolita és Jevlogij volhíniai érsek is.

A zsinat 1918. január 7-én (20-án) nyílt meg. A kompromisszumra törekvő irányzat híve, Pimen (Pegov) püspök elnököl az ülésen, amelyeket olykor felfüggesztettek, mert Kijev kézről kézre vándorolt a polgárháború drámai eseményei során.

Január 18-án a zsinat ideiglenes feloszlatása előtt Maricsev pap szavazást kezdeményezett az ukrainai egyház önállóságáról. 150 szavazattal 60 ellenében a szakadárak sürgető követeléseit elutasították.

A zsinat ülései júliusban folytatódtak. 1918. július 9-én (22-én) a kijevi zsinat szavazattöbbséggel elfogadta az Ortodox Egyház Ukrainai Ideiglenes Legfelső Kormányzatáról szóló „Rendelet”-et, amelyet később az összoroszoszországi zsinat hagyott jóvá. A rendelet szerint az ukrainai egyházmegyék autonóm egyházkerületet alkotnak, amelynek élén a kijevi metropolita áll.

Miután a petljuristák 1918 decemberében elfoglalták Kijevet, letartóztatták Antonyij kijevi metropolitát, a vértanú Vlagyimir utódát és Jevlogij volhíniai érseket. A petljuristák a foglyokat átadták a lengyel megszállóknak. Ezek a főpapok csak az antant országok közvetítésével szabadultak ki és kerültek Oroszországnak a fehér hadsereg által elfoglalt déli részére.

A petljurista direktórium kihirdette, hogy hatálytalanítják az összoroszoszországi egyházi zsinatnak az ukrainai egyház autonómiájáról hozott rendeletét és az ukrainai egyház függetlenné nyilvánítását. A szeparatisták Agapit jekatyerinoszlávi érsek vezetésével önjelölt Szent Szinódust hoztak létre. A Szinódus megtiltotta Tyihon pátriárka és Antonyij metropolita kommemorálását az istentiszteleten. A Vörös Hadsereg Kijevbe érkezése után az Ukrán Szinódus felbomlott; Agapit érsek, aki hamarosan az önkéntes hadsereg által elfoglalt területen találta magát, ahol szakadár tevékenysége miatt megfosztották rangjától, megbánta tettét; így az autokefál ukrán egyház hívei főpap nélkül maradtak.

Néhány egyházközség papjai és világi hívei azonban kihasználva, hogy 1920 áprilisában a lengyel hadsereg ismét megszállta Kijevet, bejelentették az új Összukrainai Egyházi Tanács létrehozását, amely, nyíltan semmibe véve a szent kánonokat, az összes püspököt visszautasította mint Moszkva bábjait, és újra kihirdette az önállóságot.

Tyihon pátriárka, hogy lezárja az egyházi események sajnálatos fejleményeit Ukrajnában, 1921-ben megszüntette az ukrán egyház autonómiáját, és az exarchátus státusába helyezte, exarchájává pedig Mihail (Jermakov) grodnoi érseket, később kijevi metropolitát nevezte ki.

Az önállóság hívei azonban nem hagytak fel bomlasztó tevékenységükkel. 1921 októberében az Egyházi Tanács a volt petljurista miniszter, V. Cschovszkij kezdeményezésére és a főpapság beleegyezése nélkül összehívta az önjelölt Összukrainai Zsinatot, amelyen egyetlen püspök sem vett részt. A zsinat kihirdette az önállóságot.

Október 10-én (23-án) a Szófia székesegyházban a pártütő papok metropolitává szentelték a papi tevékenységtől eltiltott nő protoierejt, Vaszlij Lipkovszkijt. Másnap az önjelölt „metropolita” püspökké szentelte elvbarátját, Nyesztor Sarapovszkijt. Ők ketten „szentelték fel kézrátétellel” Teodorovicsot, Jarecsenkot, Orlikot; így született meg egy hét alatt az ál-hierarchia, amit a nép Lipkovszkij neve nyomán „lipkovcsinának” és „önszentelésnek” nevezett. Az ukrán hívek egy része csatlakozott az „önszentelőkhöz”, akik így mintegy másfél ezer parókiára tettek szert.

A polgárháború éveiben a forrongás utolérte a közép-orosz egyházmegyéket is. A papság sorai megoszlottak, megjelentek a modernista csoportosulások, amelyek felvállalták az egyházi forradalomra és a teljes megújulásra felhívó „harminckettek” eszmei örökségét.

1917. március 7-én Péterváron még az Ideiglenes Kormány működése alatt megalakították a „Demokratikus ortodox papok és világiak összoroszoszországi szövetségét”, amelynek vezetői A. P. Vvegyenszkij, A. I. Bojarszkij és I. Jedorov papok voltak. A Szinódus állami főügyészének, V. I. Lvovnak a támogatását élvező „szövetség” a Szinódus költségén két újságot adott ki, a „Krisztus Hangját” és a „Zsinati Értelmet”. Publikációikban az újítók hadba szálltak a hithű vallásgyakorlás hagyományos formái és az egyházvezetés kánoni rendje ellen. A reformpropaganda központja a Szent Zakariás és Erzsébet-templom lett, amelynek előljáró lelkésze A. Vvegyenszkij volt. Alekszij pátriárka a Vvegyenszkij körül csoportosuló újítók demagóg kijelentéseit később „egyházi kerenscsinának” nevezte (Kerenszkij neve nyomán –

a ford.). A „szövetség” filiólékat nyitott Moszkvában, Kijevben, Odesszában, Novgorodban, Harkovban és más városokban.

A „szövetség” pozíciói különösen megerősödtek azután, hogy az „Egyházi és társadalmi híradó” szerkesztője a Pétervári Teológiai Akadémia professzora, B. V. Tyitlinov lett, aki az újságot a modernista eszmék szócsövévé tette. Az 1917–1918. évi zsinaton Tyitlinov és a hozzá hasonlóan gondolkodók a pátriárkátus visszaállítása ellen léptek fel. A „Krisztus Zászlója” 1918. január 1-jei számában Vvegyenszkij pap azt írta, hogy a pátriárka megválasztása után csak azért lehet az egyházban maradni, hogy a pátriárkátus intézménye magától, belülről bomoljon fel.

Miután a „Demokratikus papok és világiak szövetsége” megszűnt működni, 1919-ben Ioann Jegorov pap Péterváron új modernista csoportot hozott létre „Vallás az életben” néven. Parókiája templomában önkényes újításokat vezetett be, az oltárasztalt kihozta a templom közepére, hozzáfogott az istentiszteleti előírások átalakításához, igyekezett áttérni a modern orosz nyelvre, és a belső ihletettségéből fakadó felszentelés tanát terjesztette. A Bojarszkij a Pétervár melletti Kolpinoban még egy reformcsoportot hozott létre „A megújuló egyház barátai” néven. 1921-ben Alekszandr Vvegyenszkij pap megalakította a „Haladó papság pétervári csoportját”.

A reformok hívei püspöki körökben Antonyin (Granovszkij), státuson kívüli püspök személyében találtak támogatóra, aki a moszkvai templomokban tartott istentiszteletein megdöbbenő újításokat vezetett be, önkényesen megváltoztatta a szertartásokat, átírta az imádságokat. Penzaban a kicsapongásért rangjától megfosztott volt püspök, Vlagyimir Putyata nyíltan szakadár gyülekezetet szervezett maga körül „Népi Egyház” néven.

Tyihon pátriárka, visszautasítva a kánonellenes modernista támadásokat, 1921. november 4-én rendkívüli pásztorlevélben fordult a hívőkhöz, és hangsúlyozta az istentisztelettel kapcsolatos újítások megengedhetlenségét: „Azt a fenséges szépséget, amely az egyházunkban szokásos, tartalmát tekintve valóban tanító és áldásos hatású istentiszteletre jellemző, amilyenné azt az apostolokhoz való hűség, az imádságos áhítat, az aszketikus tapasztalat és az egyházatyák bölcsessége hosszú évszázadokon át formálta, az egyház a szertartásokban, a kánonokban és a szabályokban őrzi, és érintetlenül meg is kell ővni mint a szent Orosz Ortodox Egyház legdrágább és legszentebb kincsét ...”

A papi körökben zajló kóros folyamatok szélsőséges megnyilvánulásai voltak a nyílt elpártolás csetei. A „Forradalom és Egyház”-ban megjelent egy volt diakónus nyilatkozata: „Lemondok a nekem Nyikolaj Romanov által adományozott diakónusi címről, és az OSzSzSzk becsületes állampolgára kívánok lenni. Az egyházi törvényeket és imádságokat a cárok és a tőkésék diktálják. Le a militarizmussal, a cárokkal, a tőkével és a papokkal! Éljen a proletáriátus diktatúrája!” Az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy a hasonló nyilatkozatok rendkívül ritkák voltak.

***

Nagy megrázkódás volt az egyház életében a szentek sírjainak, ereklyéinek feltárása, amelynek megszervezését mindenütt kötelezővé tette az Igazságügyi Népbiztoság 1919. január 1-jén (14-én) kiadott rendelkezése. A feltárást speciális bizottságok végezték papok jelenlétében, és az eseményekről jegyzőkönyv készült. Ha a feltárást az állapította meg, hogy a tetemek nem maradtak épségben, akkor ezt ateista propaganda céljából a tudatos csalás és hamisítás bizonyítékának állították be. Néhány ortodox hívő, aki tévesen értelmezte a szent ereklyékről szóló egyházi tanítást, el is hitte.

Február 4-én (17-én) Tyihon pátriárka utasította a megyéspüspököket, hogy akadályozzák meg a hívőket kísértésbe vivő alkalmakat: „A hívők jámbor buzgalma – állt az utasításban –, amely áhítattal tekint a szentek földi maradványaira, az ilyen szent ereklyék számára is (a csak részben épen maradt tetemekről van szó – megjegyzés V. Cipin) díszes borítású fog-

lalatokat alkotott, amelyekbe, olykor az emberi test mintájára, illő öltözetben, a szent életű férfiak csontjait vagy a szent tetem más részeit elhelyezték ... Mivel a fennálló körülményekre való tekintettel szükségesnek tartjuk, hogy minden kísértésnek és megcsúfolásnak eljéjt vegyük (abban a dologban, amely mostanáig semmilyen kísértéssel nem járt, és csak a nép jámbor szokása volt), megbízzuk Eminenciádat ... hogy a főpásztor gondosságával és megítélése szerint hártson el minden olyan alkalmat, amely a szent ereklyék vonatkozásában kísértésre adna okot, bármely esetben, időpontban és helyen, ha szükségesnek és lehetségesnek találja.”

De ennek az utasításnak a végrehajtása sok főpap számára nehéznek, sőt kockázatos dolognak bizonyult. A tetem megtekintésére a nyilvános feltárás előtt tett kísérlet néha bírósági tárgyaláshoz vezetett.

1920. november 1-jén Novgorodban a forradalmi bíróság elé került Alekszij (Szimanszkij) hutinyi püspök Nyikogyim és Anasztaszij archimandritával, Gavriil és Mitrofan apáttal, Sztोजanov protoicrejjel és Ioannikij diakónussal együtt. Azzal vádolták őket, hogy a Szófia székesegyházban nyugvó maradványokat a hivatalos feltárás előtt titokban megtekintették. Alekszij püspök nem ismerte el, hogy bűnös, és kijelentette: „A földi maradványok megtekintését kizárólag egyházi ügynek tartom, és erről csak püspök testvércimnek számolhatok be.” A bíróság 5 évi börtönrre ítélte, a többi vádlott 2–3 évet kapott, de tekintettel a polgárháborúban várható közeli győzelemre valamennyi elítéltnek amnesztiát adtak.

A moszkvai bíróság még ugyanabban az évben nagy tekintélyű lelkészek és egyházi-társadalmi személyiségek ügyét tárgyalta, akiket azzal vádolt, hogy rágalmozó híreszteléseket terjesztettek a szentéletű Szavva Sztorozsevszkij maradványainak feltárását végző személyek magatartásáról, amelyet a hívőkre nézve sértőnek mondtak. A vád különösen arra a panaszra hivatkozott, amelyet N. D. Kuznyecov nyújtott be a Népbiztosok Tanácsához: „A feltárást végző bizottság tagjainak durvasága és gúnyolódása odáig ment, hogy a bizottság egyik tagja többször leköpte Szavva koponyáját, akinek földi maradványai az orosz nép szent ereklyéjét képezik.” A. D. Szamarint és N. D. Kuznyecovot golyó általi halálra ítélték, de „tekintettel az intervenciókkal folytatott harc győzelmes befejezésére” a bíróság „a halálbüntetést koncentrációs táborban történő elzárásra változtatja addig is, amíg a világ proletárjai győzelmet nem aratnak a világimperializmus felett” – áll az ítéletben. A többi vádlott különböző időre szóló börtönbüntetést kapott.

***

A polgárháború befejezésekor különösen nehéz helyzetben voltak azok a papok, akik a fehérék által elfoglalt területeken tartózkodtak, és a fehérék veresége után nem tudtak vagy nem akartak emigrálni. Sokakat közülük azért ítélték el, mert könyörgő istentiszteleteket tartottak a fehér fegyverek győzelméért. 1920-ban börtönben halt meg Szilveszter (Olsanszkij) omszki érsek, aki Kolcsak idejében a szibériai Legfelső Ideiglenes Egyházi Kormányzat élén állt.

A pátriárka őszentsége felismerve a helyzet súlyosságát és arra törekedve, hogy megóvja az orosz egyház politikai harcokba keveredett pásztorait a végzetes következményektől, még 1919. szeptember 25-én (október 8-án), a szentéletű Szerгий Radonyeczszkij emlékének napján levelet intézett az orosz ortodox egyház főpásztoraihoz, amelyben arra szólította fel őket, hogy tartózkodjanak minden politikai szcrepléstől: „Mind a mai napig ... nincs vége a harcnak, és a vér patakokban ömlik a hatalmas orosz föld valamennyi területén, a harcoló felek közötti viszály egyre gyakrabban torkollik kegyetlen, véres leszámolásba nemcsak azokkal szemben, akik közvetlenül és tevékenyen részt vettek ebben a harcban, hanem azokkal szemben is, akiket a részvétellel csak gyanúsítanak, néha alaptalanul is ... Nem múlnak el ezek a borzalmak, és sokan közülünk, Krisztus egyházának szolgálói közül már áldozatul estek a véres politikai harcnak, sokakat elvesztettünk már a főpásztorok, lelkészek és más, egyházi szolgálatban álló személyek köréből is. És mindezt talán alig néhány kivétel miatt csak azért, mert

mi, a krisztusi igazság szolgálói és hírnökei abba a gyanúba keveredtünk a jelenlegi hatalom birtokosai előtt, hogy állítólag titokban ellenforradalmi tevékenységgel törekszünk a szovjet államrend megdöntésére. De határozottan kijelentjük, hogy ezek a gyanúsítások igazságtalannak; a kormányzati forma nem az egyház ügye, hanem magáé a népé. Az egyház nem kötelezi el magát semmilyen konkrét kormányzati forma mellett, hiszen annak csak viszonylagos történelmi jelentősége van ... Megjegyzik, hogy a hatalom változásakor az egyház szolgálói néha harangszóval, ünnepi istentisztelettel és különböző egyházi ünnepekkel köszöntik ezt a változást. De ha ez olykor így is van, mindig magának a hatalomnak vagy a néptömegnek a kérésére történik, és egyáltalán nem az egyház szolgálóinak önkényéből, akiknek cleve minden politikai érdek felett és azon kívül kell állniuk, és emlékezniük kell a szent egyház kánonjaira, amelyekkel megtöltja szolgálóinak, hogy az ország politikai életébe beavatkozzanak, bármilyen pártba belépjenek, még inkább, hogy az istentiszteleti szokásokat és a vallásos szertartásokat politikai demonstrációk eszközüvé tegyék. Emlékezzetek atyáim és testvéreim, mind a kánoni törvényekre, mind a szent Apostol parancsára: Tartózkodjatok azoktól, akik súrlódásokat és viszályokat keltenek, térjete ki a politikai pártok és a politikai szereplés elől, »engedelmeskedjete minden emberi rendnek« (1 Pét 2, 13) a világi dolgokban.”

A polgárháború évicben az orosz püspöki kar sorai komoly veszteségeket szenvedtek: egyesek természetes halállal haltak meg, mások elpusztultak, vagy nem maradtak Oroszországban. Közben a helyi zsinat elrendelte a püspöki székhelyek számának jelentős növelését, több vikariátus létrehozását minden egyházmegyében. Ezt a rendelkezést végre is hajtották a leküzdhetetlennek tűnő akadályok ellenére. 1918-ban négy főpapot szenteltek fel, körülbelül annyit, amennyit a forradalom előtti években, ugyanakkor 1919-ben 14, 1920-ban 30 jelöltet szenteltek püspökké, 1921-ben pedig 39 főpap felszentelése történt meg. A polgárháború rendkívül nehéz éveiben felszentelt apostoli utódok között egyháztörténetünk kiemelkedő személyiségei voltak, bátor és bölcs főpásztorok, az egyház oszlopos tagjai.

Az 1918. évi helyi zsinat határozatot hozott arról, hogy a következő zsinatot 1921-ben hívják össze, de a körülmények ezt nem tették lehetővé.

A Legfelső Egyházi Kormányzat állandó szerveinek működése is nehézé vált. A Szinódus legtöbb tagja emigrációban volt. 1921 elején a Szent Szinódus ülésin Tyihon pátriárka ösztönzésén kívül csak Szergej (Sztragorodszkij) vlagyimiri, Jevszevij (Nyikolszkij) krutyici metropolita és az Ukrajna exarchájává kinevezett Mihail (Jermakov) grodnoi érsek tudott részt venni. A Legfelső Egyháztanács is felbomlott tagjai számának csökkenése miatt, és beszüntette működését. 1921-ben a legfelső egyházi hatalmat lényegében a pátriárka gyakorolta egy személyben, aki mindössze néhány munkatársára és legközelebbi tanácsadóira támaszkodott. Nehézségekkel járt az egyházközpont és az egyházmegyei székhelyek közötti kapcsolat fenntartása is.

Ezért a pátriárka ösztönzése, a Szent Szinódus és a Legfelső Egyháztanács, amelynek akkor a tanács elnökével együtt négy tagja volt, még 1920 novemberében határozatot fogadott el az egyházmegyék öngazgatásáról arra az esetre, ha lehetetlenné válna a törvényes központtal való kapcsolat fenntartása, valamint ha a Legfelső Egyházi Kormányzat megszűnne működni.

Fordította: Korompai Eszter

Irodalom

- Венок на могилу Высокопреосвященного митрополита Владимира (+ 25 января 1918 года). – Киев, 1992. – (Репринт. изд., 1918)
- Виноградов В., протопресвитер.* О некоторых важнейших моментах последнего периода жизни и деятельности Патриарха Тихона. – Мюнхен, 1959.
- Гидулянов П. В.,* Отделение Церкви от государства в СССР. // Полное собрание документов, ведомственных распоряжений и определений Верховного суда РСФСР и других Советских Социалистических Республик. – М., 1926.
- Граббе Г., протопресвитер.* Правда о Русской Церкви на Родине и за Рубежом. – Нью-Йорк, 1961.
- Иеромонах Дамаскин (Орловский).* Мученики, исповедники и подвижники благочестия Российской Православной Церкви XX столетия: Жизнеописания и материалы к ним. Кн. 1. – Тверь, 1992.
- Иеромонах Дамаскин (Орловский).* Я теперь не умру... // "Журнал Московской Патриархии", 1993, N 1. – С. 20–32.
- Деяния Русского Всезаграничного Собора. – Сремски Карловцы, 1922.
- Деяния Второго Всезаграничного Собора Русской Православной Церкви. – Белград, 1939.
- Евлогий, митрополит.* Путь моей жизни. – Париж, 1947.
- Елевферий, митрополит.* Неделя в Патриархии. – Париж, 1933.
- Зеленогорский М.Л.* Жизнь и деятельность архиепископа Андрея (князя Ухтомского). – М., 1991.
- Иоанн, митрополит Санкт-Петербургский и Ладожский. Митрополит Мануил (Лемешевский).* Биографический очерк. – СПб., 1993.
- Иоанн, митрополит Санкт-Петербургский и Ладожский.* Церковные расколы в Русской Церкви 20-х и 30-х годов XX столетия - григорианский, ярославский, иосифлянский, викторианский и другие, их особенности и история. – Изд. 2., доп. Сортавала, 1993.
- Козаржевский А.Ч.* Церковноприходская жизнь Москвы 1920–1930-х годов. Воспоминания прихожанина. – "Журнал Московской Патриархии", 1992, N 11–12, с. 21–28.
- Константинов Дмитрий, протоиерей.* Гонимая Церковь (Русская Православная Церковь в СССР). – Нью-Йорк, 1967.
- Отец Арсений. – М., 1993.
- Патриарх Сергей и его духовное наследство. – М., 1947.
- Польский М.* Новые мученики российские. – ч. 1–2, М., 1993. – (Репринт. изд., Нью-Йорк, 1949–1957).
- Поместный Собор Русской Православной Церкви. Троице-Сергиева Лавра, 6–9 июня 1988 года. Материалы. – М., 1990.
- Правда о религии в России. – М., 1942.
- Рар Глеб (А.Ветров).* Плененная Церковь. Очерк развития взаимоотношений между Церковью и властью в СССР. – Франкфурт-на-Майне, 1954.
- Русская Православная Церковь. – М., 1958.
- Русская Православная Церковь. – М., 1980.
- Русская Православная Церковь 988–1988, выпуск 2. Очерки истории 1917–1988 годов. – М., 1988.
- Священный Собор Православной Российской Церкви. Деяния (Кн. 1–12). – М., 1918.
- Священный Собор Православной Российской Церкви. Собрание Определений и Постановлений. В 4-х выпусках. М., 1918.
- Троицкий С.В.* О неправде Карловацкого раскола. – Париж, 1960.
- Die Orthodoxe Kirche in Russland. Dokumente ihrer Geschichte (860–1980). Göttingen, 1988.
- Fireside, Harvey.* Icon and swastika: The Russian Orthodox Church under Nazi and Soviet Control. Cambridge. 1971.
- Fletcher, William C.* A study in survival. The Church in Russia. 1927–1943. London, 1965.
- Iohannes Chrysostomos.* Kirchengeschichte Russlands der neuesten Zeit. 3 Bde. München – Salzburg, 1965–1968.
- Manuil (Lemesvskij).* Die russischen orthodoxen Bischöfe von 1893 bis 1965. Bio-Bibliographic. Bis zur Gegenwart ergänzt von C. Patock, 4 Bde. Eslangen, 1979–1986.